

УДК 7.024.4:316.75(47+57)

Інна Ренчка

**ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СЕМАНТИКИ ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ
МИСТЕЦЬКИХ НАПРЯМІВ І ТЕЧІЙ У СУЧАСНИХ ТЛУМАЧНИХ
СЛОВНИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Статтю присвячено висвітленню особливостей деідеологізації лексем на позначення мистецьких напрямів і течій у сучасних українських словниках тлумачного типу, що відбувається під впливом змін у житті українського суспільства наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Дослідження здійснено на основі порівняльного аналізу тлумачень слів у

лексикографічних працях радянського і пострадянського періодів. Виявлено приклади неповної деідеологізації лексичних одиниць зазначеної тематичної групи.

Ключові слова: деідеологізація, мистецькі напрями і течії, словникова стаття, ідеологічний маркер, позитивна та негативна конотації.

Значні зміни в соціально-політичному житті українського народу наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття супроводжувалися переорієнтацією суспільної свідомості, перебудовою світоглядних настанов і трансформацією системи ціннісних пріоритетів. «Відбувається, – як зазначає О. Забужко, – поступовий перехід від притаманної тоталітарній свідомості ...картини світу, ...від світоглядної одномірності до складної і суперечливої, значно менше зраціоналізованої, але натомість куди реалістичнішої, наділеної всією повноважністю живого життя картини світу» [Zabuzhko : 5]. Відхід від ідеології радянського тоталітаризму в різних сферах життя суспільства – політичній, соціальній, економічній, духовній – знайшов вияв і в мові, передусім у її лексико-семантичній системі. Серед явищ мовного відродження дослідники називають актуалізацію слів, які тривалий час перебували в пасиві лексичного складу, активне поповнення лексики новотворами, перехід до розряду історизмів номінативних засобів, що стосувалися реалій попередньої епохи, деідеологізацію, реідеологізацію та переідеологізацію лексичних одиниць [Kalynovska; Minchak; Styshov; Struhanets]. Зміни в сучасній українській мові позначаються на лексикографічній практиці, зумовлюючи перегляд підходів до укладання словників. Одним із основних процесів у новітньому українському словникарстві є деідеологізація семантики лексичних одиниць як позбавлення їх оцінного компонента значення, властивого комуністичній ідеології. Це пов'язано з руйнуванням на сучасному етапі оцінних опозицій, на яких вибудовувалася тоталітарна картина світу колишнього СРСР.

Проблеми впливу тоталітарної ідеології на лексикографічне тлумачення лексичних одиниць, як і відбиття в словниках процесів семантичної трансформації слів, пов'язаної з їх звільненням від ідеологічних конотацій у нових суспільних умовах, лишаються маловивченими. Зокрема, теоретичні питання ідеологізації лексикографії у своїх наукових розвідках порушують зарубіжні дослідники А. Вейсберг [Vejsberg], А. Вежбицька [Wierzbicka], О. Єрмакова [Yermakova], Т. Крючкова [Kriuchkova]. Специфіку словника тоталітарної епохи і технологію створення радянських ідеологем простежує Н. Куріна [Kurina]. В українському мовознавстві питання ідеологічного складника в лексикографії порушують у своїх працях Г. Бенкендорф [Benkendorf], О. Калиновська [Kalynovska 2008; 2012], Г. Мінчак [Minchak], А. Пренковська [Prenkovska] та Л. Струганець [Struhanets]. До проблеми деідеологізації лексики в сучасних українських лексикографічних джерелах звертаються Г. Мінчак [Minchak], досліджуючи семантику ідеологічно

забарвлених номінативних одиниць на матеріалі української преси та українських словників 1990-х років, та А. Пренковська [Prenkovska], яка порівнює тлумачення одиниць суспільно-політичної лексики в «Словнику української мови» в 11-ти томах (1970–1980) і «Словнику української мови» за редакцією В. Жайворонка (2012). Поза увагою дослідників лишилися, зокрема, сучасні тенденції в лексикографічному опрацюванні номінативних одиниць зі сфери мистецтва, виявлення міри звільнення їхніх тлумачень від оцінних характеристик, запроваджених у словникарство радянської доби, що є одним із важливих проявів загального процесу деідеологізації лексики сучасної української мови.

Мета статті – виявити зміни в семантиці лексичних одиниць на позначення мистецьких напрямів і течій на основі здійснення порівняльного аналізу тлумачень слів у словниках радянського та пострадянського періодів, з'ясувати ступінь звільнення дефініцій означеної лексики від ідеологічного наповнення.

Джерелом дослідження стали матеріали «Словника української мови» в 11-ти томах (1970–1980) (далі – СУМ-11), «Великого тлумачного словника сучасної української мови» за редакцією В. Бусела (2009) (далі – ВТССУМ), «Словника української мови» за редакцією В. Жайворонка (2012) (далі – СУМЖ), «Словника української мови» у 20-ти томах (Т. I–VI, 2010–2015) (далі – СУМ-20). Також для порівняння дефініцій залучено тлумачення «Оксфордського словника» (2015) (Oxford Advanced Learner's Dictionary). Картотека фактичного лексичного матеріалу становить близько 160 одиниць, з них 40 лексем, дефініції яких вибрано з СУМа-11.

У статті застосовано описовий метод – для виявлення в лексикографічних працях деідеологізованих лексичних одиниць і визначення способів їх тлумачення; діахронно-зіставний – для порівняння словникових статей лексем у словниках радянської і пострадянської доби та встановлення змін у їхній семантичній структурі і функціонуванні; метод компонентного аналізу – для дослідження семантичної структури аналізованих одиниць. Зазначені **методи** використано із залученням прийомів класифікації та систематизації лексичного матеріалу.

Розвиток культури і мистецтва у Радянському Союзі був підпорядкований загальній меті творення нової історичної спільноти – радянського народу, формування нового типу людини з новою системою цінностей та світоглядом. Єдиним творчим методом радянського мистецтва визнавали соцреалізм, принципи якого – партійність, ідейність та класовість – сприймали беззастережно. Номінацію *соціалістичний реалізм* у СУМі-11 потрактовано у межах словникової статті *реалізм* і представлено з позитивною конотацією: **РЕАЛІЗМ**. 1. Основний метод художнього пізнання і правдивого відбиття об'єктивної дійсності в її типових рисах, а також напрям у літературі і

мистецтві, представники якого застосовують цей метод. [...] **Критичний реалізм** – художній метод прогресивного мистецтва і літератури буржуазного суспільства, який полягав у глибоко правдивому віддзеркаленні життя і розкритті протиріч суспільної дійсності. [...] **Соціалістичний реалізм** – художній метод радянської літератури і мистецтва, який ставить своєю метою правдиве історично-конкретне зображення дійсності в її революційному розвитку і комуністичне виховання трудящих [Slovnyk 1970–1980 VIII : 466]. Словникова стаття насичена позитивно-оцінними прикметниками на зразок «основний», «правдиве», «революційному», «комуністичне» та ін., за допомогою яких наголошено на винятковому значенні поняття, позначеному лексемою, не лише в галузі мистецтва, а й загалом у житті радянського суспільства.

Сучасні словники фіксують такі формулювання дефініції слова *реалізм*: **РЕАЛІЗМ**. 1. Основний метод художнього пізнання і правдивого відображення об'єктивної дійсності в її типових рисах, а також напрям у літературі й мистецтві, представники якого застосовують цей метод [Velykyi : 1204]; **РЕАЛІЗМ**. 2. Напрямок у літературі та мистецтві, методом якого є правдиве й критичне відображення об'єктивної дійсності в її типових рисах. *Критичний р.; Принципи реалізму* [Slovnyk 2012 : 950]. Зауважимо, що тлумачення ВТССУМа лишилося незмінним з часів безумовного панування радянської ідеології, словник не фіксує зміни позитивної конотативної семантики на нейтральну. У СУМЖі дефініція лексеми зазнала незначних змін, втративши сему «основний метод художнього пізнання», але зберігає позитивні оцінні характеристики «правдиве й критичне відображення», «об'єктивна дійсність», «типові риси». Такі тлумачення не відбивають реалій сучасної української культури та мистецтва, для яких невластивою є перевага одного творчого методу над іншим.

Розглянуті формулювання дефініцій лексеми *реалізм* визначаємо як приклади неповної деідеологізації лексичної одиниці на підставі порівняння їх із тлумаченнями в «Оксфордському словнику»: **Realism** – a style in art or literature that shows things and people as they are in real life. **Socialist realism** – a theory that was put into practice in some communist countries, especially in the Soviet Union under Stalin, that art, music and literature should be used to show people the principles of a socialist society and encourage them to support it [Oxford] (**Реалізм** – стиль у мистецтві або літературі, що показує речі і людей такими, як вони є в реальному житті. **Соціалістичний реалізм** – теорія, яка була введена в практику в деяких комуністичних країнах, особливо в Радянському Союзі за часів Сталіна, суть якої полягає в тому, що мистецтво, музика та література мають бути використані, щоб показувати людям принципи соціалістичного суспільства і заохочувати їх для його підтримки). Словник пропонує нейтральні

трактування понять *реалізм* та *соціалістичний реалізм*, не наділяючи їх ані позитивною, ані негативною оцінкою.

Лексичні одиниці на позначення «нереалістичних», переважно зарубіжних або дореволюційних мистецьких напрямів і течій за радянських часів зазнавали «потужної ідеологічної критики» [Styshov : 115]. З метою їх протиставлення методу соцреалізму в лексикографічних поясненнях їм надавали негативної конотації шляхом використання в дефініціях ідеологічно оцінних прикметників, серед яких найпоширенішими були «формалістичний» та «занепадницький», а також досить часто вживаними «ідеалістичний», «декадентський», «буржуазний», «дрібнобуржуазний», «реакційний» тощо. Характерними засобами ідеологізації тлумачень номінацій мистецької сфери були просторово-часові маркери, зокрема «у буржуазному мистецтві та літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття», «у західноєвропейському буржуазному мистецтві» та ін., які формували стійкі уявлення про належність явища до чужого, буржуазного світу. Ці та інші лінгвістичні прийоми ставали не просто засобом створення ідеологічного контексту, а інструментом справжньої ідеологічної боротьби, що розгорталася на сторінках лексикографічної праці проти цілих напрямів у мистецтві та окремих їхніх представників, не лише зарубіжних, а й радянських, які зазнавали цькування і переслідувань за свою позицію в творчій діяльності, що не узгоджувалася з вимогами партійного керівництва.

У новітній період завдяки нівеляції аксіологічної опозиції «свій – чужий» назви мистецьких напрямів і течій звільнено від негативної маркованості, вони втрачають сему належності до чужого суспільного устрою, переосмислюються щодо сучасних реалій, набувають нейтрального значення, а в певних контекстах – позитивного оцінного забарвлення. У словниках цього досягнуто уникненням використання ідеологічних маркерів і представленням нових дефініцій аналізованих лексем.

Порівняємо відповідні тлумачення лексичних одиниць у СУМі-11 та в сучасних лексикографічних працях: **НАТУРАЛІЗМ**. 2. Напрямок і творчий метод у буржуазному мистецтві і літературі, який з фотографічною точністю відображає поодинокі явища життя, заради зовнішньої правдоподібності ігнорує художнє узагальнення, типізацію, показ суттєвого в суспільному житті [Slovnyk 1970–1980 V : 219] – **НАТУРАЛІЗМ**, *книжн.* 1. Напрямок у літературі та мистецтві, який виник під впливом природничих наук (в останній третині ХІХ ст.) і тяжіє лише до зовнішнього точного відтворення дійсності і людських стосунків [Slovnyk 2012 : 611]; **МОДЕРН**. 1. Декадентський напрямок у буржуазному мистецтві і літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. [Slovnyk 1970–1980 IV, с. 776] – **МОДЕРН**. 1. Напрямок в образотворчому, декоративно-прикладному мистецтві та архітектурі кінця ХІХ – початку ХХ ст., що

протиставляв себе еkleктичному мистецтву своїх попередників [Slovnyk 2012 : 557]; **АБСТРАКЦІОНІЗМ**. Формалістичний занепадницький напрям у буржуазному образотворчому мистецтві ХХ ст. [Slovnyk 1970–1980 I : 7] – **АБСТРАКЦІОНІЗМ**. Напрям у мистецтві ХХ ст., представники якого для своїх творів використовують формальні елементи – лінії, абстрактні конфігурації, кольорові плями і т.ін. [Slovnyk 2010–2015 I : 79] та ін. Наведені приклади сучасних дефініцій лексичних одиниць на позначення мистецьких напрямів і течій демонструють звільнення семантики слів від ідеологічних нашарувань, а також розширення і поглиблення їхнього змістового обсягу.

Ускладнення семантики номінативних одиниць та розширення сфери їх функціонування порівняно з радянським періодом досягнуто й за рахунок ілюстративного матеріалу. У словникових статтях СУМа-20 його переважно дібрано так, що певне мистецьке явище співвіднесено з українськими реаліями, а в деяких випадках саме він надає лексемі позитивного відтінку значення, наприклад: *Талановиті представники авангардизму початку ХХ століття (футуризму, імажинізму, конструктивізму та ін.) збагатили культуру новими художніми цінностями (із журн.)* [Slovnyk 2010–2015 I : 82] (ілюстрація до слова *авангардизм*); *Досі тут на Бульйонній вулиці в місті Києві не доводилося чути вірші в такій вражаючій кількості. Від ранку і до пізньої ночі чути було суперечки про модернізм і акмеїзм (з наук.-поп. літ.)* [Slovnyk 2010–2015 I : 153] (ілюстрація до слова *акмеїзм*); *Повинна визнати, що я довго і важко продиралась через свої уявлення і переконання до розуміння абстракціонізму, зате який широкий світ відкрився переді мною, як стало ясно і просто відчувати глибинний смисл живопису і скульптури (з газ.)* [Slovnyk 2010–2015 I : 79] (ілюстрація до слова *абстракціонізм*).

Однак потрібно зазначити, що порівняльний аналіз визначень слів у радянському і сучасних українських словниках виявив у межах досліджуваної тематичної групи номенів значну кількість прикладів збереження ознак зв'язку з радянською ідеологією, а отже, неповної деідеологізації семантики лексичних одиниць, що становить близько 30% проаналізованих тлумачень.

Переважно скопійовані з СУМа-11 пояснення слів на позначення мистецьких напрямів і течій пропонує «Великий тлумачний словник сучасної української мови» за редакцією В. Бусела. Так, наприклад, без жодних змін до ВТССУМа перейшли ідеологізовані визначення лексем *декадентство*, *дадаїзм* та *супрематизм*: **ДЕКАДЕНТСТВО**. Загальна назва занепадницьких течій у буржуазному мистецтві епохи імперіалізму [Velykyi : 280]; **ДАДАЇЗМ**. Формалістична течія в літературі й образотворчому мистецтві Західної Європи 10–20-х рр. 20 ст. [Velykyi : 272]; **СУПРЕМАТИЗМ**. Формалістична течія в мистецтві початку 20 ст., представники якої вдавалися до абстрактного комбінування геометричних фігур чи об'ємних форм [Velykyi : 1415], в яких

збережено радянські ідеологічні маркери – негативно-оцінні прикметники «занепадницьких» і «формалістична» та відсилання «у буржуазному мистецтві епохи імперіалізму».

Не осучаснює більшості тлумачень у ВТССУМі і відкидання одного-двох ідеологічно значущих прикметників за майже повного збереження колишніх дефініцій. Так, у словниковому визначенні лексеми *формалізм* уникнуто вживання прикметника «реакційний» та конкретизатора «характерний для буржуазної культури» [Slovnyk 1970–1980 X : 619], однак основа визначення, в якому викладено радянські вимоги розкриття в творах «ідейного змісту» і переваги змісту над формою, лишилася незмінною: **ФОРМАЛІЗМ**. // Напряму літературі, мистецтві, що нехтує ідейним змістом, вважаючи форму єдиною естетичною цінністю мистецтва. 3. Ідеалістичний напрям у логіці, мистецтвознавстві та інших науках, що висуває на перше місце форму, нехтуючи ідейним змістом [Velykyi : 1544]. Порівняємо це визначення з тлумаченням в «Оксфордському словнику», що не містить принципів жодної естетичної доктрини та не має натяків на правильність чи хибність поняття, позначеного лексемою, натомість у ньому можна помітити спробу надати семантиці лексеми позитивного забарвлення завдяки дібраному ілюстративному матеріалу: **Formalism** – a style or method in art, music, literature, science, etc. that pays more attention to the rules and the correct arrangement and appearance of things than to inner meaning and feelings. *The defence of formalism is always that it serves to control an excess of feeling* [Oxford] (**Формалізм** – стиль або метод у мистецтві, музиці, літературі, науці тощо, який приділяє більшу увагу правилам та правильному розташуванню і вигляду речей, аніж внутрішньому змісту і почуттям. *Виправданням формалізму завжди є те, що він допомагає контролювати надмірність почуттів*).

У тлумаченнях лексем *кубізм* відкинуто характеристики «буржуазному» [Slovnyk 1970–1980 IV : 381], *акмеїзм* – «реакційний» [Slovnyk 1970–1980 I : 27], *конструктивізм* – «дрібнобуржуазна» [Slovnyk 1970–1980 IV : 266], *сюрреалізм* – вказівку «у буржуазному мистецтві й літературі» [Slovnyk 1970–1980 IX : 908], *імажинізм* – пояснення «характеризується запереченням ідейності мистецтва» [Slovnyk 1970–1980 IV : 18], що, проте, не сприяло деаксіологізації дефініцій термінів: **КУБІЗМ**. У західноєвропейському мистецтві початку 20 ст. – формалістичний напрям, представники якого зображували предмети реального світу у вигляді геометричних фігур (куба, конуса тощо) [Velykyi : 594]; **АКМЕЇЗМ**. Напрямок у російській літературі, що виник у 1912 – 1913 рр. і проповідував теорію «мистецтва для мистецтва», індивідуалізм, формалізм [Velykyi : 17]; **КОНСТРУКТИВІЗМ**. 2. В образотворчому мистецтві та літературі початку 20 ст. – формалістична течія, що заперечувала ідейний зміст мистецтва й підмінювала художній образ

абстракцією [Velykyi : 567]; **СЮРРЕАЛІЗМ**. Формалістичний напрям у мистецтві й літературі 20 ст., який заперечував роль розуму й досвіду в творчості та шукав джерела її у сфері підсвідомого, інтуїтивного [Velykyi : 1432]; **ІМАЖИНИЗМ**. Формалістичний напрям у мистецтві й літературі початку 20 ст., що характеризувався пошуками нових зображальних засобів у поезії [Velykyi : 492]. Кожне з визначень містить ідеологічні семи, що пов'язують значення лексичних одиниць із періодом тотальної дискредитації всіх «нереалістичних» напрямів і течій у мистецтві.

На окрему увагу заслуговує тлумачення лексеми *абстракціонізм*. Зіставлення лексикографічного матеріалу СУМа-11 та ВТССУМа виявляє нове формулювання змісту цієї лексичної одиниці: **АБСТРАКЦІОНІЗМ**. Формалістичний занепадницький напрям у буржуазному образотворчому мистецтві ХХ ст. [Slovnyk 1970–1980 I : 7] – **АБСТРАКЦІОНІЗМ**. Формалістичний напрям у живопису, послідовники якого зображують реальний світ як поєднання абстрактних форм (ліній, геометричних фігур) або кольорних плям [Velykyi : 3]. У новому тлумаченні детально пояснено зміст терміна, однак визначення починається з оцінного прикметника «формалістичний», що за радянської доби в дефініціях назв мистецьких напрямів і течій виконував таку саму роль, як атрибути «буржуазний», «капіталістичний» тощо, тобто був сигналом-маркером для читача про те, що термін належить до чужої, ідеологічно ворожої системи цінностей.

Простежуємо подібну тенденцію репрезентації нових порівняно з СУМом-11 формулювань дефініцій лексем зі сфери мистецтва, але з ідеологічно-оцінними атрибутами радянської доби у їхньому складі і в СУМЖі. Наприклад, зіставимо визначення номенів *конструктивізм*, *абстракціонізм* і *декадентство* у словниках радянського і пострадянського періодів: **КОНСТРУКТИВІЗМ**. 2. В образотворчому мистецтві та літературі початку ХХ ст. – дрібнобуржуазна формалістична течія, що заперечувала ідейний зміст мистецтва й підмінювала художній образ абстракцією [Slovnyk 1970–1980 IV : 266] – **КОНСТРУКТИВІЗМ**. 2. Один із формалістичних напрямів у літературі й мистецтві ХХ ст., що розвиває крайній техніцизм [Slovnyk 2012 : 455]; **АБСТРАКЦІОНІЗМ**. Формалістичний занепадницький напрям у буржуазному образотворчому мистецтві ХХ ст. [Slovnyk 1970–1980 I : 7] – **АБСТРАКЦІОНІЗМ**, *мист.* Формалістична течія в образотворчому мистецтві ХХ ст., послідовники якої відмовляються від реалістичного зображення світу [Slovnyk 2012 : 12]; **ДЕКАДЕНТСТВО**. Загальна назва занепадницьких течій у буржуазному мистецтві епохи імперіалізму [Slovnyk 1970–1980 II : 233] – **ДЕКАДЕНТСТВО**, *літ., мист.* Занепадницькі течії в літературі, мистецтві, культурі кінця ХІХ – початку ХХ ст., що характеризуються несприйняттям життя, витонченим естетизмом, індивідуалізмом [Slovnyk 2012 : 218]. І хоч у

СУМЖі значення лексеми *формалізм* подається вже як нейтральне: **ФОРМАЛІЗМ**. 2. У літературі, мистецтві та інших гуманітарних науках – загальний напрям, що висуває на перше місце форму, зовнішнє вираження [Slovnyk 2012 : 1226], вживання похідного атрибута «формалістичний», як і прикметника «занепадницький» у тлумаченнях назв мистецьких напрямів і течій пов’язує їх із традиціями радянського словникового трактування. До цього додамо, що використання характеристики «крайній техніцизм» у дефініції слова *конструктивізм* надає його значенню оцінного відтінку, що теж є характерною рисою ідеологізованих тлумачень.

Формування у мовця оцінного ставлення до поняття зумовлює й використання атрибутивної словосполучки «граничним індивідуалізмом та містицизмом» у визначенні лексеми *символізм*: **СИМВОЛІЗМ**. Напряму у літературі та мистецтві кінця ХІХ – початку ХХ ст., що відзначався граничним індивідуалізмом та містицизмом [Slovnyk 2012 : 1042]. Також у розглянутому вище визначенні лексеми *абстракціонізм* наявна сема протиставлення цієї мистецької течії і реалізму. Акцент на такому аспекті значення зроблено і в тлумаченні слова *модернізм*: **МОДЕРНІЗМ**. Напрями в мистецтві та літературі ХХ ст., для яких характерне заперечення традиційних форм, розрив з реалізмом, пошук нових естетичних принципів [Slovnyk 2012 : 557].

На нашу думку, однією з основних умов досягнення об’єктивності в лексикографічному представленні слова є наведення максимально нейтрального та неупередженого, позбавленого оцінних компонентів тлумачення, яке було б прийнятним для носіїв різних ідеологій. Досягти цього можливо, уникаючи в словникових статтях будь-яких ідеологічних маркерів, зокрема й уживання в дефініціях оцінних прикметникових конструкцій.

Для підтвердження наших висновків розглянемо тлумачення відповідних лексем в «Оксфордському словнику», що не містять маркерів оцінки: **Abstractionism** – 1) (specialist) the principles and practices of abstract art [Oxford] (**Абстракціонізм** – 1) принципи і методи абстрактного мистецтва); **Symbolism** – the use of symbols to represent ideas, especially in art and literature [Oxford] (**Символізм** – використання символів для представлення ідей, особливо в мистецтві та літературі); **Modernism** – a style and movement in art, architecture and literature popular in the middle of the 20th century in which modern ideas, methods and materials were used rather than traditional ones [Oxford] (**Модернізм** – стиль і рух у мистецтві, архітектурі та літературі, популярні в середині ХХ століття, в яких використовували не традиційні ідеї, методи та матеріали, а новітні).

Отже, сучасні лексикографічні праці демонструють зміни в семантиці лексем на позначення мистецьких напрямів і течій відповідно до новітніх потреб суспільства. У визначеннях здійснено спробу розкрити справжній зміст

термінів, які зазнавали семантичних перекручень, зумовлених сприйняттям понять крізь призму офіційної ідеології. З цією метою словники пропонують нові розширені дефініції слів, вільні від ідеологічних штампів. Водночас виявлено досить численну кількість прикладів неповної деідеологізації лексичних одиниць, що нині викликають згадку про період, коли заперечували будь-яке мистецьке явище, яке не вписувалося в рамки нормативної естетики соцреалізму і тоталітарної системи.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення змін у лексичному складі мови, що відбуваються під впливом екстралінгвальних чинників на матеріалах як лексикографічних праць, так і художніх та публіцистичних текстів.

References

Benkendorf, Hennadiy. *Khymery v oseli buttia (Chimeras in the House of Being)*. Kyiv: Publishing Center of KNLU, 2006.

Kalynovska, Oksana. “Ideolohichniy kontekst yak umova leksyko-semantychnykh transformatsii v ukrainskomu radianskomu politychnomu dyskursi (Ideological Context as a Condition of Lexical and Semantic Transformations in the Ukrainian Soviet Political Discourse)”. *XI Mizhnarodna naukova konferentsiia “Semantyka movy i tekstu”*. Ivano-Frankivsk, 20-28 veresnia 2012 (*Proc. Semantics of the language and text: XI Int. Sci. Conf., Ivano-Frankivsk, 20-28 Sept. 2012*). 220–223.

Kalynovska, Oksana. Problemy leksykohrafichnogo opysu ideolohichno zabarvlenykh leksychnykh odynyts (The Problems of Lexicographical Description of Ideologically Marked Lexical Units)”. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Kyievo-Mohylianska akademiia (Scientific Notes of NaUKMA (NaUKMA's Scientific Papers))*. Vol. 85, Philological Sciences. Kyiv: Publishing House “KM Academy”, 2008: 35–39.

Kriuchkova, Tatyana. *Osobennosti formirovaniya i razvitiya obschestvenno-politicheskoy leksiki i terminologii (Peculiarities of Formation and Development of Socio-Political Vocabulary and Terminology)*. Moskva: Nauka, 1989.

Kupina, Nataliya. *Totalitarnyy yazyk: slovar i rechevye reaktsii (Totalitarian language: dictionary and verbal reactions)*. Ekaterinburg-Perm: University of Ural – ZUUNTS, 1995.

Minchak, Halyna. *Konotatyvna semantyka suchasnykh ideolohichno zabarvlenykh nominatyvnykh odynyts (na materialy presy 90-kh rokiv XX stolittia) (Connotative Semantics of the Modern Ideologically Marked Nominative Units (in Ukrainian Press of the 1990s of the XX century))*. Diss. The Institute of the Ukrainian language of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2003. Abstract.

Oxford Advanced Learner's Dictionary 9th edition. Oxford: Oxford University Press, 2015. Web. 18 Aug. 2017.

Prekuvska, Aliona. “Suspilno-politychni terminy v leksykohrafii radianskoho i postradianskoho periodiv (Porivnialnyi aspekt) (Socio-political Terms in Lexicography of the

Soviet and Post-Soviet Periods (Comparative Aspect)”. *Dyvoslovo (Dyvoslovo)* 2 (695) (2015): 35–40.

Slovnnyk ukrainskoi movy (The Dictionary of the Ukrainian Language). Ed. by Vitalii Zhaivoronok. Kyiv: Prosvita, 2012.

Slovnnyk ukrainskoi movy (The Dictionary of the Ukrainian Language). Ed. by Ivan Bilodid. Vol. I–XI. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.

Slovnnyk ukrainskoi movy (The Dictionary of the Ukrainian Language). Sciences project manager Volodymyr Shyrovkov; ed. by Vitalii Rusanivskyyi. Vol. I–VI. Kyiv: Naukova dumka, 2010–2015.

Struhanets, Liubov. *Dynamika leksychnykh norm v ukrainskii leksykohrafii XX stolittia (Dynamics of Lexical Norms in Ukrainian Lexicography of the 20th century)*. Diss. The Institute of the Ukrainian language of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2002.

Styshov, Oleksandr. *Ukrainska leksyka kintsia XX stolittia (na materialy movy zasobiv masovoi iformatsii) (Ukrainian Vocabulary of the End of 20th Century (Based on the Language of the Media))*. Kyiv: Publishing Center of KNLU, 2003.

Vejsberg, Andrejs. “Defining Political Terms in Lexicography: Recent Past and Present”. *Euralex 2002 Proceedings*. Goeteborg, 2002: 657–667.

Velykyi tлумachnyi slovnnyk suchasnoi ukrainskoi movy (Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainiane Language). Conclude and ed. by Viacheslav Busel. Kyiv; Irpin: Perun, 2009.

Wierzbicka, Anna. “Dictionaries and Ideologies; Three Examples from Eastern Europe”. *Lexicographica* 64 (1995): 181–195.

Yermakova, Olga. “Totalitarnoe i posttotalitarnoe obshchestvo v semantike slov (Totalitarian and Post-Totalitarian Society in the Semantics of Words)”. *Russkiy yazyk. Najnowsze dzieje języków słowiańskich (Russian language. Najnowsze dzieje języków słowiańskich)*. Ed. by E. Širjaev. Opole: Uniwersytet Opolski, 1997: 121–165.

Zabuzhko, Oksana. *Filosofia ukrainskoi idei ta yevropeiskyi kontekst: frankivskiy period (Philosophy of the Ukrainian Idea and the European Context: Franko Period /second edition/)*. Kyiv: Fakt, 2009.

Abstract

Inna Renchka

REINTERPRETATION OF LEXEME SEMANTICS OF THE NAMES OF ARTISTIC MOVEMENTS AND STREAMS IN THE CONTEMPORARY EXPLANATORY DICTIONARIES OF UKRAINIAN LANGUAGE

Background. One of the main processes in composing the newest Ukrainian dictionaries is the deideologization of the semantics of lexical units by means of depriving their evaluation component of the meaning inherent in communist ideology. At the present stage, this is related to the destruction of evaluation oppositions, which were the basis for the formation of the totalitarian world picture of the former USSR, characterized by the polarization of concepts in accordance with their appurtenance to “own” or “alien” value system. The processes of deideologization in modern

dictionaries cover various thematic dictionary groups that experienced ideological influence in the Soviet period, in particular, the names of artistic movements and streams.

Purpose. The purpose of the paper is to identify the changes in the semantics of lexical units used for the designation of artistic movements and streams on the basis of the comparative analysis of words interpretation in dictionaries of the Soviet and post-Soviet periods, and to determine the degree to which the definitions of this vocabulary are released from the ideological content.

Methods. The paper uses descriptive, diachronic-comparative and component analysis methods. These methods include classification and systematization of lexical material techniques.

Results. As a result of the comparative analysis of the interpretation of words in the Dictionary of the Ukrainian Language in 11 volumes (1970–1980) as well as of the modern lexicographic works, it has been found out that due to the alienation of the axiological opposition “own – alien” in the modern period, the names of artistic movements and streams are freed from negative marking. They are reinterpreted in accordance with modern realities, in particular, Ukrainian reality, and acquire neutral and in certain contexts positive connotations. This is achieved due to such lexicographic techniques as avoiding evaluation attributes, spatial-temporal characteristics and other ideological markers as well as due to presentation of new lexeme definitions. Moreover, the examples of the incomplete deideologization of lexical units are found, which consists in providing the old ideological definitions, preservation of the ideological senses in the meaning of words, which does not promote objectivity of their lexicographic representation.

Discussion. It is concluded that modern lexicographic works demonstrate the changes in the semantics of lexemes used to designate artistic movements and streams in accordance with the new requirements of society. However, the rudiments of the Soviet ideology in the vocabulary definitions indicate that the processes of deideologization in the lexicographic sphere are not completed yet and require further in-depth study.

Keywords: deideologization, artistic movements and streams, dictionary entry, ideological marker, positive and negative connotations.